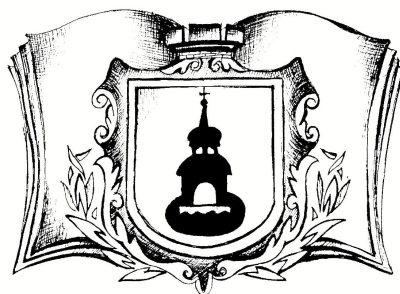

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»

Навчально-науковий відділ

МАТЕРІАЛИ
І МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ
«СУЧАСНА ГУМАНІТАРИСТИКА»

28 квітня 2017 року

УДК 0/3'06/8/9'06(082)
С 91

*Рекомендовано до друку вченою радою
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(Протокол №6 від 3.02.2017 р.)*

Сучасна гуманітаристика : збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28 квітня 2017 р. – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2017. – Вип. 1. – 343 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Андерсоне Рудіте – докт. пед. наук, професор (Латвія);
Варивода Катерина – канд. іст. наук, ст. викладач;
Василькевич Ярослава – канд. псих. наук, доцент;
Грекманова Хелена – докт. філософії, професор (Словаччина);
Дзюбенко Олена – канд. біол. наук, ст. викладач;
Кінцанс Владімірс – докт. філософії, професор (Латвія);
Коцур Віталій – канд. політ. наук, доцент;
Мартинюк Тетяна – докт. мистецтвознавства, професор;
Мірські Анджей – докт. філософії (Польща);
Носаченко Володимир – канд. пед. наук, викладач (відповідальний секретар);
Пангелова Наталія – докт. наук з фіз. виховання і спорту, професор;
Рибакова Тетяна – канд. екон. наук, доцент;
Рик Сергій – канд. філос. наук, доцент (голова);
Розсоха Антоніна – канд. пед. наук, професор (заступник голови);
Скляренко Олеся – канд. філол. наук, доцент;
Ставицька Анастасія – канд. іст. наук, викладач.

*ЗА ЗМІСТ, АВТОРСЬКУ ПОЗИЦІЮ ТА ДОСТОВІРНІСТЬ НАВЕДЕНИХ
У СТАТТЯХ ФАКТІВ, ЦИТУВАНЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕСУТЬ АВТОРИ.*

© Навчально-науковий відділ
© ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

*Recommended by the Academic Council of the
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University»
(Proceedings №6 from February 3, 2017)*

Modern Humanities : collection materials of the I International scientific-practical internet-conference, April 28, 2017. – Pereiaslav-Khmelnytskyi (Kyiv reg.), 2017. – Vol. 1. – 343 p.

EDITORIAL BOARD:

Andersone Rudite – *Doctor of Pedagogy, Professor (Latvia);*
Varyvoda Katheryna – *Ph. D. in History, Senior Lecturer;*
Vasylkevych Iaroslava – *Ph. D. in Psychology, Associate Professor;*
Grecmanova Helena – *Ph. D., Professor of Pedagogy (Slovakia);*
Dzubenko Olena – *Ph. D. in Biology, Senior Lecturer;*
Kincans Vladimirs – *Doctor of Philosophy, Professor (Latvia);*
Kotsur Vitalii – *Ph. D. in Politology, Associate Professor;*
Martynuk Tetiana – *Doctor of Arts, Professor;*
Mirski Andzhei – *Ph. D. in Psychology (Poland);*
Nosachenko Volodymyr – *Ph. D. in Pedagogy, Lecturer (Executive Secretary);*
Pangelova Nataliia – *Doctor Science in Physical Education and Sports, Professor;*
Rybakova Tetiana – *Ph. D. in Economy, Associate Professor;*
Ryk Serhii – *Ph.D., Associate Professor (Chairman);*
Rozsoha Antonina – *Ph. D. in Pedagogy, Professor (Deputy Chairman);*
Skliarenko Olesia – *Ph. D. in Philology, Associate Professor;*
Stavycka Anastasiia – *Ph. D. in History, Lecturer.*

AUTHORS ARE RESPONSIBLE FOR THE CONTENT, AUTHOR'S POSITION, ACCURACY OF FACTS AND QUOTES SET OUT IN THE ARTICLE.

© Educational and Research Department
© SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University»

5. Про затвердження Положення про Всеукраїнську краєзнавчу експедицію учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна» від 22 березня 2013 р. № 81 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 20. – Ст. 684.

6. Міщенко Т.М. Краєзнавча підготовка студентів у навчально-виховному процесі вузу // Наукові записки. Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – 2000. – № 2. – С.100-103.

Науковий керівник – Розсоха А.П., кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

УДК 37.013: 159.9

*Інна Леонтєва,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії педагогіки
Київського університету імені Бориса Грінченка
(м. Київ)*

«ЗІРОЧКИ» О. ЛАЗУРСЬКОГО – ГРАФОАНАЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ БАГАТОПРОФІЛЬНОЇ МОДЕЛІ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми вивчення особистості дитини у спадщині О. Лазурського, розкрито методу природного експерименту, що охоплює цілісне вивчення виявів індивідуальних особливостей дитини шляхом включення її в конкретну педагогічну ситуацію. Описано ідею методу графоаналітичного відображення структури особистісно-психологічних властивостей учня, як методологічне надбання О. Лазурського щодо інтегрального опису індивідуальних виявів особистості учня.

***Ключові слова:** «зірочки» О. Лазурського, метод природного експерименту, вивчення особистості учня, вітчизняна експериментальна педагогіка.*

The article presents the historical and pedagogical analysis of the problem of research the personality of the child in the scientific heritage of Alexander Lazursky, revealed the methodology of a natural experiment that encompasses the holistic study of manifestations of the individual characteristics of the child by incorporating it into concrete pedagogical situation. The idea of the method of graphic display of the structure of personal-psychological characteristics of the pupil's, as a methodological asset A. Lazursky relatively integrated descriptions of individual manifestations of pupil's personality.

Keywords: «stars» A. Lazursky, the method of natural experiment, the research of pupil's personality, the national experimental pedagogy.

Особистість з її неповторним духовним світом, завжди була і продовжує залишатись однією з найбільших таємниць і водночас однією з найскладніших проблем пізнання людини, посідаючи чільне місце у дослідженнях з різних галузей знань. Термін «особистість» уперше почали використовувати ще за античних часів для позначення маски актора театру – «личини»: обличчя, звернутого до аудиторії, з виразу якого можна було судити про характер персонажа, про його особистість. Тобто «особистість» розумілася як зовнішній вияв індивідуальності, як певну людину сприймають і розуміють ті, хто її оточує, і як вона сама впливає на них. Відтоді поняття «особистість» значно поглибилось і розширилося. Воно розвивалося від емпіричних уявлень про індивіда та абстрактних міркувань про особливості його духовного світу до науково обґрунтованих теоретичних концепцій особистості людини.

Встановлено, що проблема формування особистості у творчій спадщині освітніх діячів і психологів кінця XIX - початку XX ст. висвітлювалась Л. Акімовою, В. Большаковою, Н. Дічек, І. Котовою, О. Левченко, О. Сухомлинською, І. Петуховою, Т. Філімоновою; внесок вітчизняних вчених, зокрема О. Лазурського, в розробку психолого-педагогічних проблем особистості представлений в дослідженнях О. Михальова, Д. Наумова А. Нікольської, П. Садчикової, О. Яковлевої [5].

На питання, що таке особистість, науковці відповідають по-різному, і в розмаїтті їхніх відповідей виявляється складність самого феномена особистості. Особистість є найбільш складним психічним конструктом, в якому тісно переплітаються безліч соціальних і біологічних чинників. Зміна навіть одного з цих чинників істотно відбивається на його взаємозв'язках з іншими чинниками і, відповідно, на виявах особистості в цілому. З цим пов'язано, з одного боку, розмаїття підходів до вивчення особистості – різні аспекти дослідження особистості народжуються в лоні різних концепцій, відрізняючись змістово й методологічно, з іншого – відсутність універсального методу її цілісного вивчення. Сучасні дослідники застосовують чимало експериментально-психологічних прийомів, методів, методик, спрямованих на дослідження особистості людини, більшість з яких з'явилися наприкінці XIX – початку XX ст.

Зазначимо, що дослідження особистості дитини вітчизняними ученими зазначеного періоду здійснювалося у трьох основних напрямках (залежно від основоположної концепції та відповідного методу дослідження): експериментальному (В. Бехтерев; С. Корсаков; О. Лазурський; Г. Россолімо; І. Сікорський; А. Токарський; В. Чиж), емпіричному (М. Владіславлев; М. Грот; О. Нечаєв; М. Троїцький; Г. Челпанов), духовно-моральному (єп. Варнава; В. Зінківський; св. Ігнатій Брянчанінов; І. Лапшин; Л. Лопатін; М. Лосський; С. Франк та інші) [1, с. 136]. З усього розмаїття тогочасних методологічних підходів до вивчення особистості дитини та її «душевних виявів», найбільш

методологічно цікавим й новаційним, на нашу думку, був так званий «метод природного експерименту», запропонований О. Лазурським (1874-1917) [5].

Зазначимо, що пріоритетом наукових розвідок ученого була ідея гуманізації психолого-педагогічних досліджень з метою розкриття структури особистості в усій її цілісності та унікальності. Поняття «природний експеримент» О. Лазурський використовував для позначення «цілеспрямованого спостереження складних виявів душевного життя дітей у звичних обставинах їх домашнього або шкільного життя, що здійснювалося за задалегідь складеним планом» [4, с. 143]. Виступаючи з доповіддю «Про природний експеримент» на І з'їзді з експериментальної педагогіки (С.-Петербург, грудень 1910 р.) Олександр Федорович так аргументував учасникам свої міркування: «Термін цей пропонується мною для позначення особливого роду прийомів дослідження. Будучи відмінними і від об'єктивного спостереження і від лабораторного експерименту, ці своєрідні прийоми, тим не менше, у своєму зародковому стані вам добре відомі. Якщо їх розробити детальніше, то вони можуть мати значний інтерес як у теоретичному так і в практичному плані» [3, с. 7]. Сучасник вченого П. Каптерев відзначав, що за результатами, за точністю природний експеримент був, звичайно, слабшим від лабораторного дослідження, але мав значні переваги над несистематизованим спостереженням [2, с. 536]. О. Лазурський, обґрунтовуючи сутність методу природного експерименту, вказував, що «будь-який вид реальної діяльності розглядається з точки зору того, яка група особистісних характеристик виступає в ньому найяскравіше» [4]. Пропонуючи людині або групі осіб цей вид діяльності в умовах реального життя, у конкретній життєвій ситуації, дослідник, на переконання Олександра Федоровича, фіксує ступінь виявлення досліджуваних характеристик у випробуваного або випробуваних. Таким чином, задалегідь визначивши «адекватну» даному виду діяльності людини групу досліджуваних особистісних виявів (для дослідження швидкості і координації рухів – рухливі ігри, для дослідження інтересів – читання), «спостерігач буде в змозі, вибравши ту чи іншу дію, здійснену дитиною в цілком природних обставинах та умовах, застосовувати цю дію в якості експериментальної основи, з метою викликання у спостережуваного тих або інших виявів» [3, с. 23-24]. Таким чином, суть природного педагогічного експерименту полягає, за словами О. Лазурського, у наступному принципі: «Під час природно-експериментального вивчення особистості дитини ми не застосовуємо штучні прийоми, не проводимо дослідів у штучних лабораторних умовах, не ізолюємо дитини від звичних для неї умов життя, а експериментуємо з природними формами зовнішнього середовища, досліджуємо особистість самим життям завдяки чому стають доступними обстеженню усі вияви як особистості у середовищі, так і середовища в особистості. Ми досліджуємо не окремі психічні процеси, а особистість вцілому. При цьому користуємося не штучно підібраним матеріалом, а предметами шкільного навчання» [3, с. 11, 23, 67, 112]. Особливу цінність запропонованого методу О. Лазурський вбачав у можливості його застосування в шкільній практиці для складання цілісної характеристики школяра, його особистості, щоб «глибше зазирнути у психічне

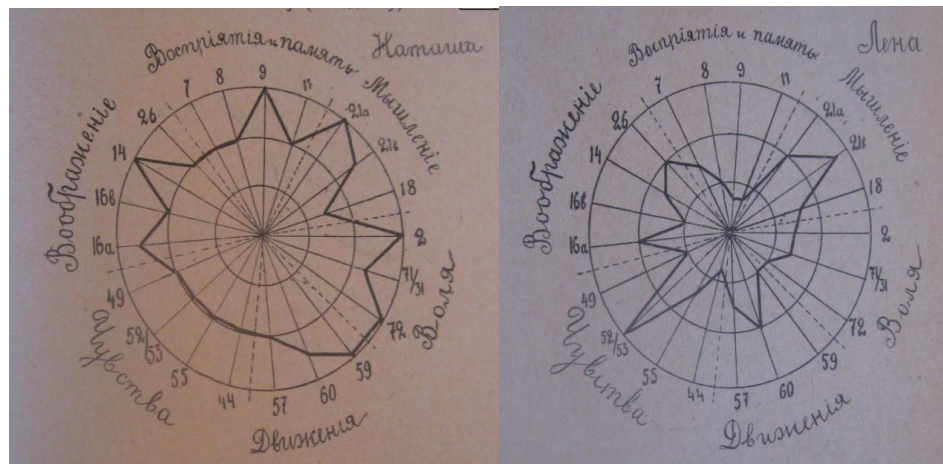
життя своїх вихованців за допомогою тих засобів, які завжди знаходяться в їх [педагогів – прим. І. Л.] руках» [4].

Більш детально сутність методу природного експерименту ми вже розглядали у наших попередніх дослідженнях [5], тому спробуємо висвітлити ідею графоаналітичної візуалізації та опису інтегрованої моделі психічних конструктів особистості дитини, яку вважаємо новаторським методологічним надбанням О. Лазурського. Зауважимо, що запропонований дослідником метод вивчення особистості дитини уможлиблював вивчення індивідуальних виявів особистості не лише з якісної, але й з кількісної сторони. «Ми намагалися, – зазначав учений, – визначити не лише які здатності й особливості має дитина, але й якою мірою вони розвинені; дати не лише картину особистості дитини, але й площу [міру – прим. І.Л.] її особистості» [3, с. 118].

Проблема методи графічної візуалізації індивідуальних характеристик особистості людини у досліджуваній історичній період цікавила не лише О. Лазурського, але й деяких інших його колег. Так Г. Россолімо, сучасник й колега вченого, розробляв ідею створення так званих «психологічних профілів особистості», проте в їх основу було закладено інші показники вимірювань (вік, стать учня та ступінь його розумової й соціальної відсталості), які, на нашу думку, не давали можливість відтворити цілісну модель особистості [6].

Натомість психолого-педагогічна схема особистості дитини О. Лазурського створювала своєрідний інтегральний опис психологічного портрету учня. Сама схема являла собою три концентричні кола, які відповідали трьом визначеним рівням (ступеням) вияву тих чи інших душевних [психічних – прим. І.Л.] функцій дитини. Кола, у свою чергу, розділялися радіусами на шість секторів, відповідно до найважливіших груп психологічних процесів та функцій: 1. Пам'ять й сприймання. 2. Мислення. 3. Воля. 4. Рухова сфера (рухи). 5. Почуття. 6. Уява. [3, с. 105, 167]. Виявлені характерологічні якості дітей учений розподіляв за радіусами кола, а ступінь вияву встановленої якості позначав точкою на одному з концентричних кіл (внутрішнє коло відповідало найменшому ступеню вияву якості, а зовнішнє – найбільшому). Поєднання позначених точки дозволяло отримати графічну візуалізацію індивідуальних особливостей особистості, у вигляді більш-менш правильної або неправильної зірки за її формою (звідси й назва запропонованого інструментального методу – «зірочка»). Розмір площі цієї фігури висвітлював багатство та розвиток виявлених особливостей особистості, а співвідношення висоти променів зірки – розвиток властивостей, їх рівномірність, гармонійність або дисгармонійність. Такі особливості профілю (розвиток одних якостей і недорозвиненість інших характерологічних особливостей особистості) візуалізували «прогалини» у розвитку особистості та допомагали вчителю проектувати індивідуальну стратегію розвитку особистості учня.

Наведемо два приклади графоаналітичних схем-зірочок моделей особистості досліджуваних учнів (рис. 1), які, на нашу думку, унаочнюють задум Олександра Федоровича.

Рис. 1. Приклади схем-зірочок психологічного портрету учнів.

Таке вивчення індивідуальних особливостей дитини на основі її психологічного портрету було концептуально новою ідеєю у педагогічній теорії й практиці в імперську добу і принципово новим підходом до організації всієї навчально-виховної роботи в школі. Ідеї вченого залишаються й досі актуальними й затребуваними (сучасний французький соціолог-антрополог Жильбер Дюран (1921-2012) використовував «зірочки» О. Лазурського у своїх лекціях), «перетнувши не лише сферу наукового знання, але й час і простір».

ЛІТЕРАТУРА

1. Ждан А. Н. История психологии. От Античности до наших дней : учебник для вузов. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Академический Проект, 2004. – 576 с.
2. Каптерев П. Ф. История русской педагогики. Изд. 2-е, пересмотренное и дополн. – Пг., Книжный склад «Земля», 1915. – 704 с.
3. Лазурский А. Ф. Естественный эксперимент и его школьное применение / А. Ф. Лазурский. – Пг., 1918. – 192 с.
4. Лазурский А. Ф. Об естественном эксперименте / Александр Федорович Лазурский // Труды I Всероссийского съезда по экспериментальной педагогике в Санкт-Петербурге с 26 по 31 декабря 1910 г. – СПб., 1911. – С. 142-152.
5. Леонтьева І. В. Спадщина О. Ф. Лазурського (1874-1917) у вимірі вітчизняної експериментальної педагогіки [Рукопис] : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 / І. В. Леонтьева ; Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2015. – 263 с.
6. Россолимо Г. И. Психологические профили. Метод количественного исследования психических процессов в нормальном и патологическом состояниях / Г. И. Россолимо. – Часть I : Методика. – СПб., 1910. – 52 с.